

TÜRK SANAT ESERLERİNİN MERKEZİ DÖKÜMANTASYONU HAKKINDA NOTLAR(*)

Doç. Dr. Ara ALTUN

Türk Sanat Eserlerinin envanter çalışmaları, Sanat Tarihçilerinin katıldığı çeşitli toplantılarda ve girişilen çalışmaların başlangıcında daima söz konusu edilmekte, karşılaşılan güçlüklerin başında yer almaktadır.

Türk Sanatının çeşitli alanlarında çalışmalar yapan araştırmacılar ve Türk Sanatının başta mimari olmak üzere çeşitli alanlarında uygulama görevleri bulunan resmi kuruluşlar, kendi imkânlarıyla değişik envanterleme yollarına başvurmak zorunda kalmaktadır. Bunlar arasında kanunla kendisine görev verilen Bakanlık Kuruluşları ile Vakıflar Teşkilatı, yapacakları çalışmalara esas olmak üzere tescil ve envanter kayıtları tutmakta, dosyalar hazırlanmaktadır. Öte yandan Üniversiteler de, yaptıkları ve yapacakları bilimsel çalışmalara esas olmak üzere ayrı sistemlerde arşiv, kartoteks, dökümantasyon girişimlerinde bulunmaktadır.

Kanunla kendilerine görev ve yetki verilen Bakanlık Kuruluşları, faaliyetlerini gözönünde tutarak, gerekli asgari bilgiyi sağlayabilecek tescil fişleri sistemini geliştirmektedir. Bunlara dosya açıldığında, çizim-fotoğraf, kitâbe, vakfiye gibi destek malzemesi eklenmekte ve arşivlenmektedir. Bütün bu çalışmalar aslında konunun uzmanı ve gereken elemanlar aracılığıyla yapılmalıdır. Ancak, gerek kadro, gerekse yetişmiş eleman azlığı yüzünden, nitelikli çalışmalar çok ağır bir tempo ile yürümektedir. Bugün, henüz Türkiye'de mevcut kültür mirasının sağlıklı bir envanterine ve bunun dökümantasyon sis-

temine maalesef sahip değiliz. Bu genelleme içinde, konumuz olan Türk Sanat Eserlerinin durumu da farklı değildir. Başta Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü olmak üzere; envanter, tescil, dosya arşivi gibi dökümantasyona temel teşkil edecek çalışmaları kısmen yapan resmi kuruluşlar en önemli kaynağa sahiptir. Gerçekten de özellikle taşınır eserler açısından müzelerin envanter kayıtlarının büyük bir değeri vardır. Ancak, bu kayıtların özellikle eskiden intikal eden büyük çoğunluğu genel bir dökümantasyon sistemine geçmek için yetersiz kalacağından yeniden ele alınmalıdır. Taşınmaz eserlere, özetle mimariye gelince; ayakta olan yapılar için henüz vakit geçmiş değildir. Rasyonel bir tutumla, pek de büyük masraflar gerektirmeden, ancak merkezi bir koordinasyonla, mevcut eserlerin kısa bir sürede yeniden envanterlenmesi ve dosyalanması mümkündür. Bu konuda, Üniversitelerin ilgili birimlerine öğrencilerinden yararlanmak her zaman mümkündür. Bu çalışmalara öğrencilerin katılması hem eleman ihtiyacını karşılayacak, hem de yetişmelerine katkıda bulunacaktır. Böyle bir yeniden değerlendirme için mevcut arşivlerden de azami ölçüde yararlanmak mümkündür. Yukarıda saydığımız kuruluşların arşivleri yanında, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan eski Encümen dosyaları, Anıtlar Kurulu dosyaları, Anadolu'da eski Halkevleri ve Halk Eğitim

(*) V.Milletlerarası Türkoloji Kongesine tebliğ olarak sunulmuştur.

Merkezleri'nde yapılmış olan tesbit çalışmalarını gibi akla gelmedik yerlerde konuya gönül vermiş mahalli amatörlerin şahsi arşivleri umulmadık katkılarda bulunabilir.

Bu girişten hemen sonra, merkezi bir dökümantasyon çalışmasının önce finansman sonra da inanç meselesi olduğunu belirtmekte yarar vardır. Ancak, akılcı ve inandırıcı bir sistem, resmi ve özel bütün kuruluş, kurum ve kişilerin işbirliğini sağlayabilir. Tabii olarak bu sistemin bilgisayar teknolojisine dayanması gerektiğini de belirtmelidir.

Buraya kadar, Üniversitelerimizin durumuna pek değinmedik. Üniversitelerimizi, özellikle de eski Üniversitelerimizin öğrenci çalışmaları yolu ile elde edilen önemli bir arşiv potansiyeli mevcuttur. Sadece İstanbul'da iki önemli çalışma merkezi vardır. Bunlardan birincisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Disiplini, diğeri de eski Güzel Sanatlar Akademisi, Şimdiki Mimar Sinan Üniversitesi ile İstanbul Teknik Üniversitesi ve Yıldız Üniversitelerinin Mimarlık Tarihi ve restorasyon birimleridir. İstanbul Üniversitesi ile diğerlerinin birikimleri farklı niteliklerdedir. İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Arşivi, 1947 yılından itibaren, 1982 yılındaki yeni yönetmeliğin uygulanmasına kadar olan sürede hazırlanan 909 Lisans Tezi'ne dayanmaktadır. Bu tezler Avrupa Sanatı, Bizans Sanatı, Türk-İslam Sanatı Kursülerinde hazırlanmıştır ve bunların içinde 698 Tez, Türk-İslam Sanatı Kursüsünde yapılanlardır. Bu 698 tezde başta mimari olmak üzere, mimari organlar, mimariye bağlı süsleme, müze eşyaları, kütüphanelerdeki yazma eserler gibi çeşitli konulara eğilenler vardır. Viyana ve Berlin ekollerinin sağlam katalog sistemine dayandığından bu tezler geniş katalog ve envanter çalışmalarına dayanmakta, konu ile ilgili bibliyografya araştırması yanında çok sayıda fotoğraf ve plandesenle desteklenmektedir. Bu tezlerin orijinal nüshaları, metin kısmıyla birlikte, çizim fotoğraf malzemesini de içine ala-

cak ciltli kutulardadır. Bu Tez Kutuları, numaralanıp fişlenerek tasnif edilmiştir ve araştırmacıların yararlanmasına belirli şartlarla açıktır. Bu şartlar aynen kopya etmemek, kaynak göstermek, malzemesine zarar vermemek gibi basit şartlardır. Bölümün hoşgörüsüne dayanarak bu basit şartları uygulamayanların, üzüntüye sebep olduklarını da burada belirtelim. Bu tezlerin hepsinin özetleri Sanat Tarihi Yıllıklarının 5.sayısına kadar yayınlanmış, bundan sonra da 12.sayıya kadar sadece bibliyografya notları verilmiştir. Özetle, tamamının başlığını, sayfa, resim, çizim sayfalarının Sanat Tarihi Yıllıklarının 1-12. sayıları arasında bulmak mümkündür.

Bu tezlerin hazırlanıp kabul edilmesinde, bu tür bir çalışmayı yapabilecek yeterliği göstermek gibi bir değerlendirme esas olmakla birlikte sağlam katalog ve ekli malzemeleri arşiv kıymetlerini arttırmaktadır. Bugün bir kısım yapıların şeklinin değiştiği veya yok olduğu düşünülürse bu kıymetleri daha da artar. Ne yazık ki içindeki malzemenin zaman zaman, yukarıda değinildiği gibi, düşüncesizce kullanılması bu arşive zarar vermektedir. Halbuki bu malzemenin kopyası küçük bir masrafla mümkündür...

Eski Güzel Sanatlar Akademisi, şimdiki Mimar Sinan Üniversitesi ile İstanbul Teknik Üniversitesi ve Yıldız Üniversitesinin Mimarlık Tarihi ve Restorasyon birimlerindeki arşivler daha farklı niteliğe sahiptir. Buralarda, yine öğrenci çalışmalarına dayanan çok sayıda yapı rölevesi ve değerlendirme ödevi vardır. Bir kısmı tasnifli olmakla birlikte, çeşitli sebeplerle kolay ve süratle yararlanabilecek durumda olmadıklarını biliyoruz. Ancak, biraz zaman ve eleman ayırmakla tasniflerinin mümkün olduğu, yani kolayca yararlanabilecek hale gelebileceği bilinmektedir. Bu rölove arşivlerine rahmetli Sedat Çetintaş'ın, Ali Saim Ülgen'in rölove arşivlerini de katmak mümkündür.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile Hacettepe Üni-

versitesi Edebiyat Fakültesi'nin Sanat Tarihi Arşivleri de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Arşivi'nin niteliklerine sahiptir. Hacettepe'nin hazırlanmış tezleri de son zamanlarda, Edebiyat Fakültesi Dergileri'nin sonunda liste halinde yayınlanmıştır.

Özetle, merkezi bir dökümantasyon sistemi için Üniversitelerin önemli bir arşiv potansiyeli mevcuttur.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler başlıklı yayın faaliyetine ciltler halinde devam etmektedir. Bunlara Şehir ve Bölge Monografileri şeklinde yayınlanan son yılların çeşitli kitaplarını da eklemek mümkündür. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Osmanlı Mimarisi ile ilgili ciltleri ve daha önceden yapılmış benzer yayınlar bu tür envanter ve katalog çalışmalarını destekleyecek nitelikteki yayınlardır. Nitekim, sadece yayınlarla başlanan geniş çaplı bir çalışmadan habermiz vardır. İtalya'da amatör bir girişimci, bilgisayar teknolojisinden yararlanarak bütün İslâm Dünyası için mimari eserler dökümantasyonuna girişmiştir. Çalışmaları bu çok geniş kapsamlı işin başarılamayacak bir şey olmadığını gösterecek kadar ilerlemiştir. Önemli olan yapılabilirliğine inandırmaktır.

Yukarıda sözü edilen İstanbul Üniversitesi'ndeki tez çalışmaları da aslında böyle bir dökümantasyonu yıllar önce planlayan düşüncenin halkalarıdır. İki yıl önce, fakültemiz matbaasında bastırılan envanter fişleriyle, öncelikle mimari konunun Türk Sanatı Tezlerinden hareketle bir kartoteks çalışmalarına girişilmiştir. Seçmeli ders alan bir gurup öğrencimizin katkılarıyla tezlerin içindeki mimari eserlerin fişlenmesi büyük ölçüde tamamlanmıştır. Tasniflerine henüz geçilmiş olmakla birlikte bazı tekrarların da birleşti-

rilmesiyle, Anadolu Türk Mimarisinin oldukça geniş bir envanterinin kartotekse geçirilmesi mümkün görülmektedir. Bu fişlerin kontrolleri yapıldıktan sonra bilgisayara verilebilirse, araştırmacılara çok yönlü bilgi aktarımının süratle sağlanabileceği tabiidir. Bu konuda TÜBİTAK ile işbirliği çok yararlı olacaktır.

Ortaçağ Türk Mimarisinin Anadolu dışı ve Anadolu karşılaştırmalı bir tablosunu yayınlardan yararlanarak hazırlamak istediğimizde çeşitli güçlüklerle karşılaştık. Türk Kültürü Atlası'nın yıllar süren çalışmaları maddi imkânsızlıklar yüzünden birtürlü baskı safhasına gelemedi. Bunun için hazırladığımız çeşitli ayrımlara göre Türk Mimarisini ele alan anıt haritaları çalışmalarında, böyle bir dökümantasyon merkezi, ön çalışmaları son derece de süratlendirecektir. Yine pek çok araştırmacı herhangi bir konuda çalışmalarına başlarken, veya değerlendirme bölümlerini ele alırken dökümantasyon konusunda zorlanmaktadır. Hatta bu zorlanmalar eksik bilgi mevcudiyeti yüzünden bazen eksik ve yanlış değerlendirmelere yolaçmaktadır. İşte bu yüzden artık Türkiye'de Türk Sanat Eserlerinin, ve öncelikle heran yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasını bir türlü önleyemediğimiz mimari eserlerin merkezi dökümantasyonunun gerçekleştirilmesini beklemek durumundayız. Bu beklenti gerçekleştiğinde, Sanat Tarihçileri envantercilikten kurtulup, değerlendirmelere ağırlık verebilecek ve üzerlerine düşen görevleri daha iyi yerine getireceklerdir. Bu işte koordinasyon ve gerçekleştirme Üniversitelerimiz ile Bakanlıkların ilgisini beklemektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, inandırıcı bir koordinasyon sağlandıktan sonra, finansmanını bulmak, ekibi kurmak ve bu çok gerekli işi başarmak inançlı ve azimli bir kadro ile pek de zor görünmemektedir.